

УДК: 378(477)

П. Ю. Саух

МОДЕЛЬ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Систем університетської освіти різних країн світу сьогодні підпадають під вплив коммодифікації, уніфікації та масовізації, проте реагують на них неоднаково. Одні з них пасивно стурбовані, інші активно трансформують їх до вимог сучасного інноваційного суспільства. Не випадково в багатьох країнах Євросоюзу активно відпрацьовуються і впроваджуються нові схеми поділу програм навчання у вищій школі на *професійні* та *академічні*. На цій основі здійснюється системна реструктуризація системи вищої освіти, максимально наближеної до вимог інноваційного суспільства. Поступово змінюють свій образ класичні університети, формується система вузькопрофільних університетів, виникають науково-дослідницькі та корпоративні вищі навчальні заклади. На всіх рівнях вищої освіти переосмислюються цілі, теорія і практика підготовки майбутніх фахівців.

В Україні нові виклики суспільства знань сприймаються академічною спільнотою з певною мрійливою легкістю і схоластичними дискусіями (Пінчук Є. А., 2012, с. 11). В практичній площині вітчизняна вища освіта намагається вийти з важкого стану, пов'язаного з кризою національної економіки і, в основному, переймається “проблемами фінансового й матеріально-технічного дефіциту”, поставивши перед собою стратегічну мету хоча б першого наближення до (вже застарілих сьогодні) західних стандартів, пов'язаних з університетською автономією та академічними свободами. Зміни, обумовлені суспільством знань, тут поки що не викликають особливого занепокоєння. Як і раніше в академічному середовищі панує наївний оптимізм щодо невпинно зростаючої ролі вищої освіти за умов підвищеної ціни знання як базового чинника соціального життя (Бакіров В. С., 2007, с. 107).

Зрозуміло, проблема реформування вищої освіти є непростю. Вона викликає

багато суперечливих міркувань не лише на рівні буденної свідомості, а й в академічному середовищі. В цій ситуації, на наш погляд, важливо визначитися: з чого розпочинати?

Грунтуючись на сучасному стані української системи вищої освіти та враховуючи процеси її “масовізації”, відірваності від життя й галузевої розпорошеності (і враховуючи світові процеси), першим кроком освітньої політики мала б бути, на наш погляд, її детальна інвентаризація та оптимізація мережі вищих навчальних закладів. Остання має здійснюватись шляхом консолідації, об'єднання, укрупнення на основі *спеціальної державної цільової програми*. Й не лише тому, що у нас багато вищих навчальних закладів (це не така вже й велика біда), а тому, що в Україні мало потужних університетів, які були б конкурентоспроможними у світовому освітньому просторі. Критерієм процесу оптимізації має бути ефективність і якість освітньої та наукової діяльності вищого навчального закладу. Адже рівний і справедливий доступ у випадку неякісної освіти втрачає будь-який сенс.

Нова структура вищої школи має відповідати Міжнародній стандартній класифікації освіти, тобто диференціювати вищі навчальні заклади за видами згідно з рівнями і типами (“А” – для подальшої освіти і висококваліфікованої праці, “В” – для ринку праці). Використовуючи досвід інших країн (США, Фінляндія), вищі навчальні заклади доцільно було б поділити на три види. *Перший* вид навчальних закладів має бути зорієнтованим на злободенні потреби промислового виробництва, сфери обслуговування, агропромислового комплексу та інших галузей народного господарства. Основу їх мають становити нинішні коледжі й технікуми з їх програмами молодшого спеціаліста. До цієї групи навчальних закладів варто було б

віднести й частину програм бакалаврів, які за своєю суттю значною мірою зорієнтовані на практичну складову освіти та швидку адаптацію до майбутньої професійної діяльності. Звісно, програми підготовки цих бакалаврів потрібно буде значно звільнити від переобтяження фундаментальними та загальноосвітніми дисциплінами і значно посилити їх рівень практичної підготовки. Зазначені навчальні заклади повинні мати регіональний статус, забезпечувати одноциклову (бакалаврську) підготовку усіх спрямувань і здійснювати прикладні дослідження та розробки для власних навчальних і регіональних потреб. Але найдоцільнішим було б цю групу навчальних закладів вилучити із складу вищої школи. Доцільно не лише з огляду на інтереси вищої освіти, а й самих навчальних закладів I і II рівня акредитації, які опинившись у невластивій їм сфері освіти, втратили можливості для успішного функціонування. Це дало б можливість ефективніше використовувати кошти на їх утримання, розширити їх профіль, уникати перенасичення певними кваліфікованими робітниками та молодшими спеціалістами окремих районів, посилити рівень фахової підготовки кадрів тощо.

Другий вид вищих навчальних закладів має охоплювати університети, які зосереджують свою діяльність на прикладному (галузевому) використанні знань в народному господарстві та інших соціальних сферах. Це нинішні політехнічні, технологічні, сільськогосподарські, медичні, педагогічні та інші профільні університети. Вирізняючись більшою спеціалізованістю, ніж класичні університети, вони мають готувати фахівців інженерно-технічного, економічного і спеціально-гуманітарного профілю на рівні двох циклів (бакалавр, магістр) та проводити прикладні дослідження. Це переважно регіональні вищі навчальні заклади. На основі найпотужніших із них мають бути створені *дослідницькі університети* загальнонаціонального значення, які визначали б освітню і наукову політику в галузі та здійснювали підготовку фахівців усіх трьох циклів (бакалавр, магістр, доктор). До цієї ж групи вищих навчальних закладів слід

віднести й так звані корпоративні університети (на зразок відомих нам втузів), потреба в яких, очевидно, виникне в недалекому майбутньому.

Й нарешті, *третій* вид вищих навчальних закладів – це трициклові (бакалавр, магістр, доктор) *класичні університети загальнонаціонального значення*, конкурентоспроможні на міжнародному рівні, які здійснюють фундаментальні й пошукові дослідження та прикладні розробки і на цій базі проводять підготовку фахівців переважно вищих циклів (магістр, доктор). Ці університети, разом із дослідницькими, мають утворити підсистему елітної вищої освіти, яка повинна забезпечувати цільову підготовку науковців і фахівців новітніх технологій для високотехнологічного сектора економіки та використовувати особливі підходи до відбору студентів, створювати умови для індивідуалізації навчання. Вони мають відійти від традиційних термінів і методик навчання системи масової вищої освіти, максимально наблизити форми викладання до практичного досвіду, активно впроваджувати методи аналізу нетипових ситуацій, імітаційного моделювання, які поєднувалися б з теоретичними і концептуальними дискусіями.

Водночас, ці університети мають істотно посилити свою принципovu перевагу над іншими вищими навчальними закладами, а саме: здатність працювати на довготерміновий особистісний розвиток креативно та інноваційно налаштованих студентів. На цій основі мають бути розгорнуті механізми учіння самостійно здобувати необхідні знання, вчитися протягом життя. Як й інші вищі навчальні заклади, вони мають бути зорієнтовані не на просту ретрансляцію знань, які часто лежать за межами сучасного інноваційного суспільства, не задовольняють його потреб, а будувати навчальний процес таким чином, щоб “занурювати” студентів у змодельовані ситуації практичної невизначеності, спонукати до осмислення цих ситуацій поза межами заздалегідь визначених стандартів, норм і правил, учити діяти в ситуаціях, близьких до хаосу, але діяти максимально відповідально, аби не зашкодити і не створювати невиправдані ризики. Незва-

жаючи на те, що їх пріоритетними функціями має бути інноваційність і професіоналізація, основними орієнтирами освіти в цих університетах повинні виступати, з одного боку, моральність і гуманізм як взаємодоповнювальний розвиток людини і суспільства, а з другого – постійна рефлексія і відчуття власної відповідальності.

Очевидно, ця підсистема елітарних університетів потребуватиме використання специфічного набору ключових компетентностей як важливої складової кінцевих результатів підготовки, концентрації для їх досягнення навчання у спеціально утворених проблемних групах із залученням до викладання провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців. Тобто, “така елітна вища освіта не повинна розчинитися в ринку послуг системи масової вищої школи, що обмежується традиційним набором компетентностей” (Біла книга національної освіти України, 2010, с. 249).

Загалом, для успішної реалізації професійної підготовки фахівців в системі вищої школи в Україні нагальною є проблема розробки спеціальної програми державного рівня, яка б передбачала затвердження переліку галузей, напрямів, спеціальностей для усіх циклів вищої освіти, а також відповідних програм і термінів навчання, а його структурні складові органічно вписувалися б у види і підвиди економічної діяльності. Лише на цій основі, як справедливо зазначають автори “Білої книги національної системи освіти”, підготовленої НАПН України, можлива реалізація компетентнісного підходу в системі національної вищої освіти. Але тут як на рівні державних інституцій, так і на рівні педагогічної теорії “потрібно подолати інерцію і консерватизм, численні дискусії з приводу того, які результати є ключовими для тієї чи іншої спеціальності” і коли б чого не упустити. Час вимагає концентрації зусиль на виробленні швидких спільних рішень і переходу до їх реалізації (Біла книга національної освіти України, 2010, с. 250).

Не менш важливою в контексті підвищення якості вищої освіти є проблема автономії університетів. “Розвиток

автономії вищих навчальних закладів і зближення з ринком праці гальмується надмірною централізацією управління освітою” (Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України, с. 60). Це стосується навчально-методичної, виховної, організаційної й, особливо, фінансово-господарської роботи. Сьогодні університети здійснюють одночасно освітню, наукову, видавничу, культурно-виховну, спортивну, різноманітну виробничу діяльність шляхом залучення фінансових ресурсів із різних джерел. У більшості з них бюджетні кошти становлять менше 50% загального бюджету. Враховуючи це, університети, насправді, не є бюджетними організаціями. Адже згідно з Бюджетним кодексом України “бюджетною організацією є така організація, яка повністю утримується за рахунок державного або місцевого бюджетів”. Зміна статусу університетів з бюджетної організації (фінансування якої передбачає її утримання) на статус організації, яка отримує бюджетні кошти як плату за освітянські послуги, дала б можливість значно підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, самостійно визначати посадові оклади співробітникам, заохочувати науково-дослідницьку роботу, вирішувати проблеми розвитку матеріально-технічної бази і, взагалі, вести повноцінну економічну діяльність. В діяльність університетів, які традиційно завжди мали свої особливі завдання, не повинна втручатись будь-яка “чиновницька доцільність”.

Потребує значного удосконалення й система державного замовлення на підготовку фахівців за державні кошти. Сьогодні держзамовлення фактично є конкретизацією використання бюджетних коштів, що виділяються міністерствам і відомствам на утримання вузів у розрізі напрямів і спеціальностей підготовки. Міністерства і відомства ці кошти розподіляють формально, керуючись не стільки інтересами держави, скільки бажанням зберегти діючі вищі навчальні заклади. Зламати цю практику можна лише одним шляхом: визначати замовниками на

підготовку кадрів для тієї чи іншої галузі ті органи державного управління, які відповідають за реалізацію конкретної державної політики (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Мінагрополітики, Мінохорони здоров'я і т. ін.). Вони ж мають виступати єдиним державним замовником на підготовку відповідних фахівців. До того ж, розміщення державного замовлення має здійснюватись на конкурсних умовах серед університетів, що значно підвищило б відповідальність замовників та рівень ефективності і прозорості використання бюджетних коштів. А в цілому така система державного замовлення вирішила б існуючу проблему дисбалансу між потребами економіки і підготовкою фахівців вищими навчальними закладами.

Стимулами для організації і розвитку вищої освіти в Україні мають стати три об'єктивних фактори: 1) зростання вимог до рівня кваліфікації людських ресурсів у зв'язку з технологічним удосконаленням сучасного виробництва і сфери обслуговування; 2) перехід промисловості на дрібносерійне виробництво за умов швидкої зміни моделей, що вимагає оперативної перекваліфікації кадрового складу компаній; 3) зростаюче усвідомлення самоцінності якісної університетської освіти як особистісного, так і національного надбання. Ці фактори відкривають можливість започаткування нового етапу розвитку двох соціально важливих напрямків діяльності системи вищої освіти: додаткової освіти дипломованих фахівців і якісної освіти протягом життя, у тому числі й для людей з обмеженими фізичними можливостями.

Лише за таких умов університетська освіта може стати системою випереджувальної освіти, оскільки спосіб її реагування на швидкоплинні соціальні, соціально-природні умови – передбачення, чутливе уловлювання привабливої енергії бажаного майбутнього, а не пристосування до того, що відбувається. Вона має спиратись на процеси, яким належить визначати образ XXI століття: глобалізації і етноренесансу, інформатизації і становлення культури світу, жорсткого обмеження

технізації і створення якісно нових технологій.

Звісно, такий (чи аналогічний) алгоритм університетської освіти потрібно було б закріпити спеціальним актом, як це зробила, наприклад, Фінляндія, де з 2004 року існує окремий законодавчий “Акт про університети”.

Література

1. Пінчук Є. А. Університет як соціоосвітній феномен: ідеї та проблеми // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 63.
2. Бакіров В. С. Дилеми класичної університетської освіти // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Т. 4 / Педагогіка і психологія вищої школи. – Педагогічна думка. – К., 2007.
3. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл (та ін.); за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010.
4. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011.

П. Ю. Саух

МОДЕЛЬ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті запропоновано конкретні кроки в реформуванні вітчизняної університетської освіти; проаналізовано три види вищих навчальних закладів; наголошено на важливості забезпечення реалізації автономії університетів в контексті підвищення якості вищої освіти; визначено два соціально важливих напрями діяльності системи вищої освіти: додаткова освіта дипломованих фахівців і якісна освіта протягом життя.

Ключові слова: реформування вищої освіти, класичний університет, дослідницький університет, інформатизація, технізація.

П. Ю. Саух

МОДЕЛЬ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье предложено конкретные шаги в реформировании отечественного университетского образования; проанализировано три вида высших учебных заведений; сделано ударение

на важности обеспечения реализации автономии университетов в контексте повышения качества высшего образования; определено два социально важных направления деятельности системы высшего образования: дополнительное образование дипломированных специалистов и качественное образование на протяжении жизни.

Ключевые слова: реформирование высшего образования, классический университет, исследовательский университет, информатизация, технизация.

P. Sauch

THE MODEL OF THE REFORMING HIGHER EDUCATION OF OUR COUNTRY

It is offered the concrete steps of the reforming higher education of our country in the article; it is analyzed three types of the institutions of higher education; it is emphasized on the importance of the realization of the university's autonomy in the context of improving of the higher education.

It is determined three objective factors, that are the incentives for the organization and development of higher education in Ukraine: 1) the increasing requirements for the qualification of human resources; 2) the transition of the industry to the small-scale production under the conditions of speedy changes of the models; 3) the increasing of the awareness of the self-worth quality of the university education as a personal and national heritage. These factors open the possibility of the development of two socially important directions of the higher education system's functioning: supplementary education of the certificated specialist and qualitative life-long education.

Modern education should be based on the processes that determine the image of the XXI century: globalization and ethnorenascence, informatization and formation of the world's culture, hard limitation of the mechanization and creation of the new technologies.

Key words: *reforming higher education, classical university, research university, informatization, technization.*

Рецензенти:

д. філософ.н., професор, Александрова О. С.

д. пед.. н., професор Сисоєва С. О.

Стаття надійшла до редакції 05.09.13